Geneze města Znojma a typy předlokační aglomerace

LUBOMÍR KONEČNÝ

Podnět k tomuto příspěvku dal nedávný archeologický a stavebně historický průzkum zasypaného torza válcové stavby před průčelím tzv. svatováclavské kaple u kostela sv. Mikuláše ve Znojmě (provedený ve spolupráci KSSPPOP Brno s Jihomoravským muzeem Znojmo), který bude podrobně publikován samostatně. Průzkum přinesl zásadní poznatky o osmimetrové vertikální stratigrafii místa, osídleného podle nálezů keramiky pozdně hradištního charakteru již v době předměstské.[1] Torzo stavby lze klasifikovat jako ossarium karneru, zaklenuté masívní, litou klenbou tvaru osmihranného jehlanu. Na severu bylo do tělesa stavby zavázané zdivo, probíhající směrem k severovýchodu, které je patrně pozůstatkem nejstarší kamenné hradby v místech mikulášské ostrožny, začleněné do obvodu městských hradeb. Vlastní kaple karneru byla odbourána v souvislosti s přestavbou ostrožny a novostavbou tzv. svatováclavské kaple před r. 1521. Vznik karneru lze klást do 2. čtvrtiny, popř. k polovině 13. věku a podle všeho co o jihomoravských karnerech dosud víme,[2] byl historicky podmíněn hlavní vlnou německých kolonistů, osazujících ve dvacátých letech 13. stol. „na zeleném" celou jižní část měst-

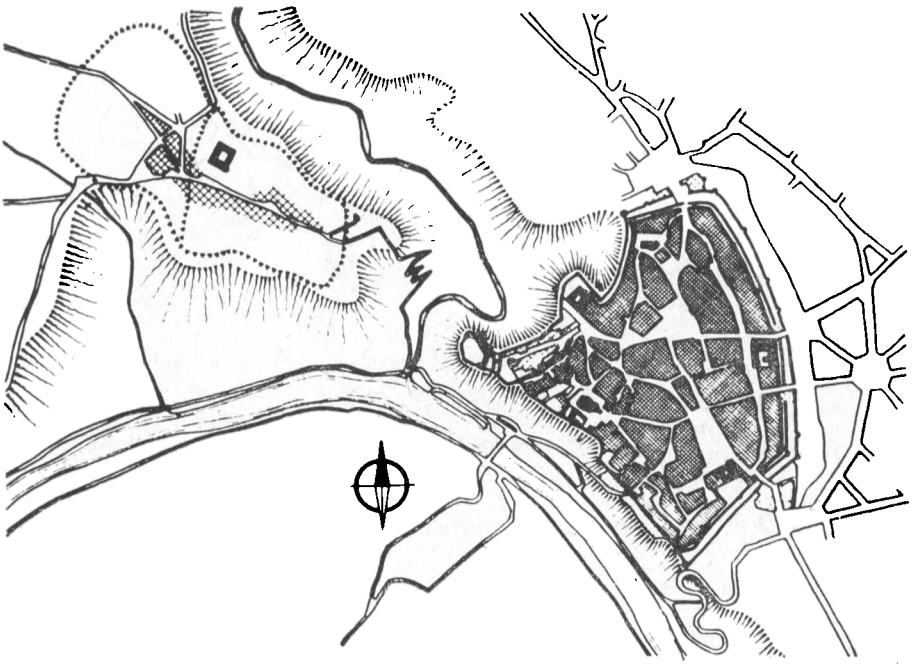

Obr. 1. Město Znojmo (vpravo) se staroslovanským hradištěm (vlevo).

ské osnovy s jádrem kolem velkého obdélného tržiště. V období městské lokace (1222–4?) se totiž – jak plyne ze dvou důležitých listin k nejstarším dějinám města z r. 1226 – konstituoval statut sv. Mikuláše jako hlavního farního chrámu města, což bylo právě pro zdejší situování karneru příznačné.

Svatyně sv. Mikuláše – dnes v gotické podobě – je románského původu, a není vyloučeno, že existovala již počátkem 12. stol. (denáry údělného knížete Litolda s nápisem S. NICOLAVS). Připomíná se po prvé r. 1190, kdy byla se svým příslušenstvím („Capella sancti Nicholai cum omnibus ei attinentibus"), s desátky předměstské trhové vsi – vlastního podhradí Znojma („decimatio in marchia") a dalšími majetky darována zeměpánem založenému klášteru v blízké Louce (CDB I č. 326). Termín „capella" v této listině vedl V. Richtera, který provedl dosud

Obr. 2. Plán městské památkové rezervace. B – býv. bergfrit, R – rotunda, K – karner, M – Minoriti a Klarisky, D – Dominikáni, J – býv. kostel sv. Jana, P – býv. kostel sv. Petra a Pavla, 1 – farní kostel sv. Mikuláše, 2 – kostel sv. Michala, 3 – Kapucíni, 4 – radnice.

jedinou kriticky historickou analýzu počátků Znojma, k domněnce o původně zvláštním určení kostela jako svatyně kupeckého dvora.[3] V této době však označení „capella" ještě neznamenalo svatyni se zvláštními právy, popř. filiální nebo soukromou, nýbrž vyjadřovalo pouze její vztah k patronátnímu pánu, tj. v daném případě k zeměpánovi, jak je z donace zřejmé, a to i u ostatních v listině jmenovaných svatyní.[4] Kostel sv. Mikuláše měl starý kultovní vztah k podhradní trhové vsi Znojmu a svému nejbližšímu okolí a není vyloučeno, že byl inkorporován Louckému klášteru (srov. 1220 biskupskou konfirmaci Louckému klášteru . . . „ecclesiam de Znoem" – CDM II č. 111; 1220 . . . „ad ecclesiam beati Nicholai in Znoem, que proprie est Lucensis" – CDB II č. 205; a zejména 1226, kdy se uvádí, že král odňal Louckému klášteru v souvislosti se založením města okolní statky . . . „excepto solo quodam vico circa ecclesie sancti Nicolaj sito Vgezdcz nomine dicto qui specialiter eiusdem ecclesie dos semper extitit cum curiis magistri Petri, Heinrici sagittari, Vlrici sagittari, et aliis eidem Ecclesie prope adiacentibus" – CDM II č. 168).

Roku 1226 byl řešen spor o farní správu nově založeného města mezi oběma předlokačními chrámy sv. Mikuláše a sv. Michala. Spor je dokladem, že k vytvoření farního statutu sv. Mikuláše došlo teprve v souvislosti s vysazováním města, tj. v období, které je na Moravě příznačné pro faktickou konstituci farní a filiální instituce, jak lze bohatě doložit v soudobém pramenném materiálu. Ke sporu byl nedávno vysloven názor, že sv. Michal neměl na městskou farní správu žádné

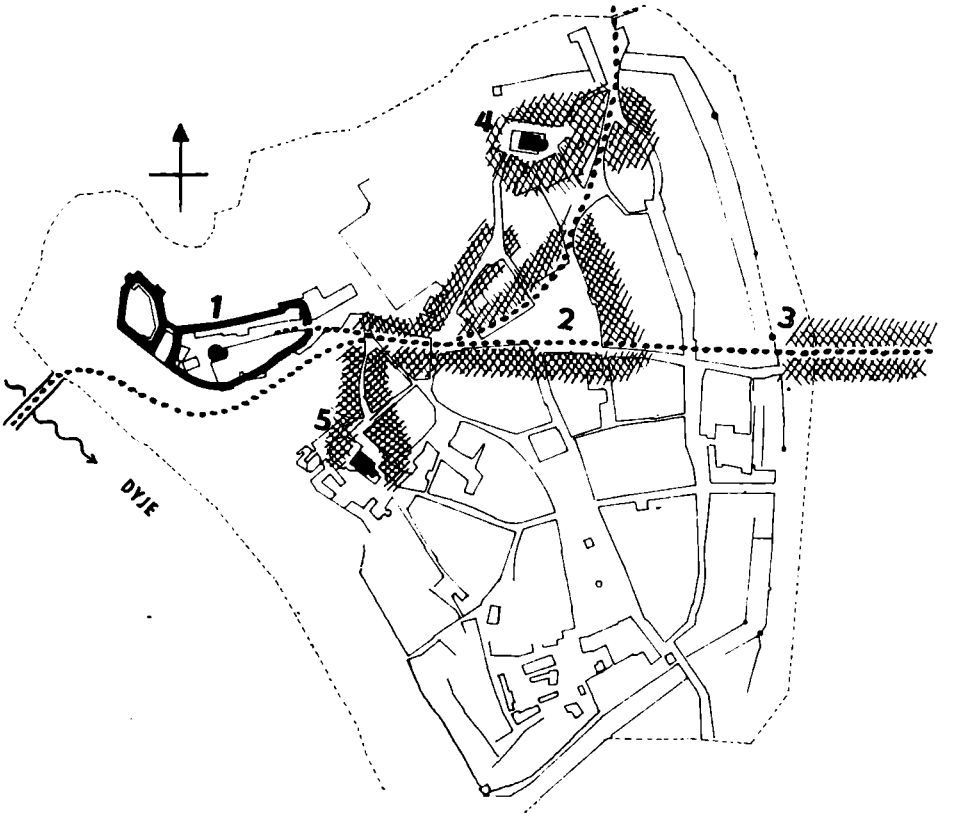

Obr. 3. Rekonstrukce předměstské aglomerace Znojma. 1 – přemyslovský hrad s předhradím, 2 – podhradní trhová ves (marka, újezdec), 3 – Uherčice (vicus Ungarorum) a pozdější Sadovany, 4 – okrsek michalského kostela, 5 – osídlení v místech mikulášské ostrožny a pozdější Velké františkánské ulice.

oprávněné nároky, neboť prý nejpozději od 12. stol. došlo u nás k hluboké a závazné diferenciaci sakrálních staveb.[5] Podle tohoto pojetí by byl sv. Mikuláš 1190 filiální svatyní či soukromou oratoří, ve sporu 1226 ovšem zase předměstským farním chrámem, čímž by se smysl sporu stával neprůhledný. Ve skutečnosti bylo farní právo nového města přiřčeno Mikuláši vzhledem k jeho starší kultovní příslušnosti k předměstské trhové vsi Znojmo (marce, újezdci), která zůstala jádrem nového města. Spor je tedy právě dokladem, že před městskou lokací žádné důsledné farní organizace ve smyslu institucionálního rozdílu obou kostelů nebylo, nýbrž že se oba kostely podílely na kultovní správě předměstské aglomerace a že měly sepulkrální funkci od doby jejich vzniku. Ostatně určité farní koncese, které Michal jakožto svatyně na královské kolatuře ve sporu obdržela, nelze posuzovat jako „velmi omezené", uvážíme-li, že šlo o vikus Bala, tj. velmi významnou trhovou ves Hradiště v areálu protilehlého staroslovanského hradiska, dále asi o 20 kurií v okolí samotného kostela, ležících uvnitř městského příkopu („in quibusdam curiis infra ambitum fossati, et in proximo ecclesie s. Michaelis adiacentibus") a konečně o vikus Uhrů . . . „in quo quam plures curie continentur". Uvedené koncese jsou nepochybně reminiscencí starších funkčně kultovních vztahů sv. Michala k předměstské aglomeraci, zatímco sv. Mikuláši tehdy kultovně příslušela trhová ves Znojmo (marka), kurie v jeho okolí a vzdálenější ves Culchov (Kuchařovice).

Titul sv. Mikuláše byl pro svatyni znojemského podhradí situovaného na uzlu dálkových cest nad Dyjí historicky příznačný ve všech aspektech: Jako ochránce trhu, pocestných, obchodníků, kupců a jejich zboží, dále jako patron profesí souvisejících s vodním živlem a konečně i jako ochránce středověkých škol.[6] Podobně jako např. v Olomouci u kaple sv. Mikuláše při chrámu sv. Mořice, je i ve Znojmě doložena u sv. Mikuláše středověká škola (1377, 1453), jejíž přesnou polohu ovšem nedokážeme určit.[7] Okolnost, že – jak bylo citováno – již r. 1226 existoval v blízkosti kostela také dům mistra Petra, uváděného 1225 jako „magis-

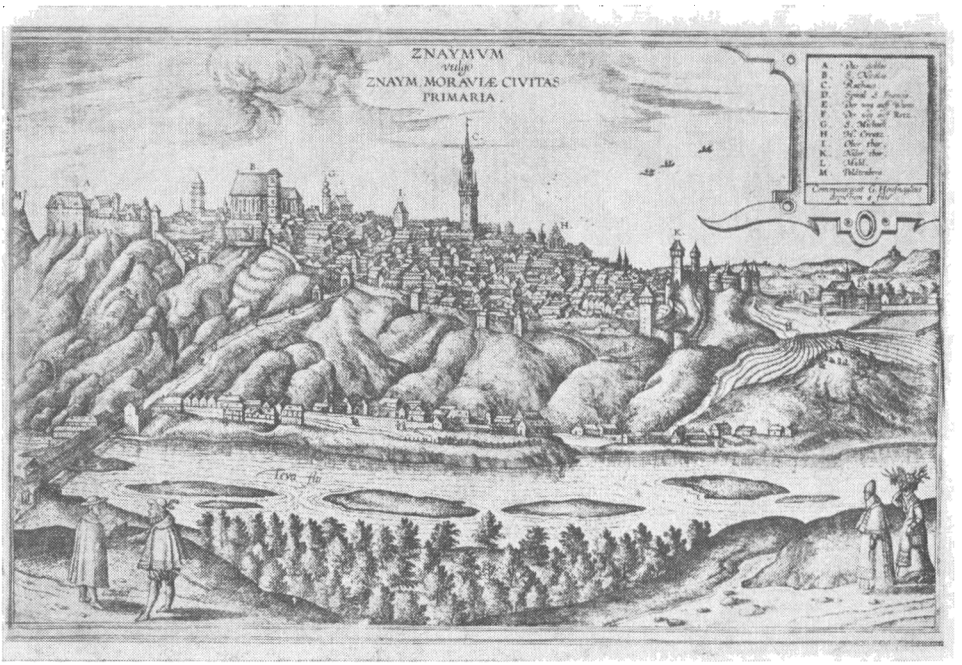

Obr. 4. Město Znojmo v 17. stol. od jihu (mědirytina – G. Houfnagel).

ter scolarum de Znoym" (CDM II č. 160) a r. 1243 jako znojemský „scolasticus" (CDM III č. 41), by nasvědčovala místní souvislosti mikulášského patrocinia se zdejší školou a tím významně upřesňovala funkci svatyně již v době předměstské. Je pozoruhodné, že u Mikuláše (in ecclesia S. Nicolai!) byla r. 1248 vydána listina o sporu louckého kláštera s kounickými spitálníky, v níž svědčil znojemský „scolasticus Hermannus" (CDM III č. 125). Lze předpokládat, že středověká škola u sv. Mikuláše vznikla při zdejší duchovní správě louckého kláštera v období mezi r. 1190 a založením města. Snad se zdejší školou souvisí i titul královského kaplana a plebána michalského chrámu mistra Viléma „phisicus Znoymensis" (1243). Téhož roku měl Vilém titul osobního lékaře krále Václava (CDM III č. 46) a byl ztotožňován se stejnojmenným královským notářem a popř. i zvoleným olomouckým biskupem.[8]

Znojemské listiny z r. 1226 lokalizují do blízkosti obou předměstských kostelů „kurie" – ke sv. Mikuláši již citované mistra Petra a lučištníků (střelců) Jindřicha a Oldřicha s dalšími nejmenovanými, ke sv. Michalu ... „curia Arnoldi parui et Radozlae grozze. Curia que fuerat Letkonis. Curia Wilhami pellificis. Curia Wernerii pellificis, et curie hominum ipsius; adde, quas possidet nomine dotis, deinde a curia ade curia Henelen, curia Hostic, curia Olzic, curia Persic, curia Zlawe, curia Bohus, curia Arnoldi, curia Alberti, curia Salmanni, curia Rudewin, curia Letkonis viduc, curia Martini, demum curia Peregrini, curia Zalasch, curia Petri Wilizel ..." (CDM II. č. 167). Zdá se, že znojemské románské „kurie" nebyly nějakými hospodářskými dvorci či usedlostmi, ani šlechtickými dvorci s honosnějším obydlím feudála a podružnými chatami služebnictva a poddaných, doprovázených případně vlastnickými kostely (jak by se mohlo myslet analogicky k dosud podávaným výkladům, zejména kurií pražského podhradí), nýbrž spíše dislokovanými dřevěnými domy. Kurie obsahoval i vikus Uhrů (srov. též kontaminaci ... „de omnibus supra dictis curiis et domibus ..." v téže listině). Šlo o obydlí knížecích ministeriálů – služebníků, řemeslně specializovaných, usazovaných v blízkosti zeměpanských ústředí v době předměstské, a dále zřejmě hodnostářů a privilegovaných příslušníků knížecí družiny (např. lučištník Oldřich svědčí na královské listině 1226). Otázkou je, zda rovněž některé pražské románské kurie – zejména dislokované při Vltavě – nelze interpretovat podobně. K pražským románským kostelům kultovně příslušelo jen několik málo desítek tehdejších domů.[9]

Pokud jde o citovaný okrsek „kurií" v okolí Michalského chrámu, již V. Richter vyšetřil jeho zvláštní význam v pozdějších dějinách města, který (podobně jako např. Michalský okrsek v Olomouci) dovoluje předpokládat staroslovanský a zřejmě již předkřesťanský původ tohoto místa, náznakem čehož jsou i určité vztahy sv. Michala k probošství sv. Hypolita – původně velkomoravské svatyně staroslovanského hradiska – a ke zdejší trhové osadě Hradisko.[10]

Předměstská sídelně sídlištní aglomerace Znojma sestávala tedy z následujících známých urbanistických komponent:

1. Opevněný areál ostrožného přemyslovského hradu Znojma a jeho předhradí s velkofarní rotundou P. Marie (2. třetina 11. stol.).
2. Domácí trhová ves se zvláštními právy (jádro vlastního podhradí, na které byl ještě před založením města přenášen vlastní název hradu), jejíž obecný název byl marka (1190; ještě 1225 svědčí vedle Ortwina ze Znojma Johannes de Marchia! – CDB II č. 268), vikus nebo újezdec (1226). Její tržiště (horní náměstí dnešního města) připomíná se již ve falzu 12. stol. k r. 1073 („Znoimi nonum forum" – CDB I č. 386). Bylo určeno křižovatkou 3 dálkových komunikací: cestou brněnskou, přicházející ještě v době zakládání města od východu v přímém směru na rotundu jako urbanisticky významný bod (srov. ... „ad portam orientalem,

que ducit ad Zuchohrdel"), cestou haberskou, přicházející od severu, a cestou do Rakous, vyúsťující z vidlicového sběhu obou předchozích v místech středověkého kostela sv. Petra a Pavla a směřující podél předhradí tzv. Jámou k původnímu přechodu Dyje. Domy kupců a řemeslníků byly zde situovány řadově ve vztahu k tržišti a z něj vybíhajícím komunikacím. K trhové osadě se snad již před vznikem města souběžně se západní stranou tržiště přidružovala ulicovka židovské osady.

3. Ulicovka služebné osady Uherčic, připomínané 1226 jako bývalý vikus Uhrů, před východní branou zakládaného města. Šlo o osadu se zvláštními právy, v níž byli usazeni zřejmě služebníci uherské princezny Marie, choti znojemského knížete Konráda II., popř. uherští zajatci, užívaní k ochraně hranice.
4. Domácí rolnická ves Sadovany (pozdější Novosedly, Neustift) – patrně nové osídlení v místech nebo v těsném sousedství uherského viku, jejíž polnosti daroval zeměpán po založení města louckému klášteru náhradou za odnětí statku Kuchařovic (1226 . . . „in Zadowan, id est pomeriis . . ." CDB II č. 288).

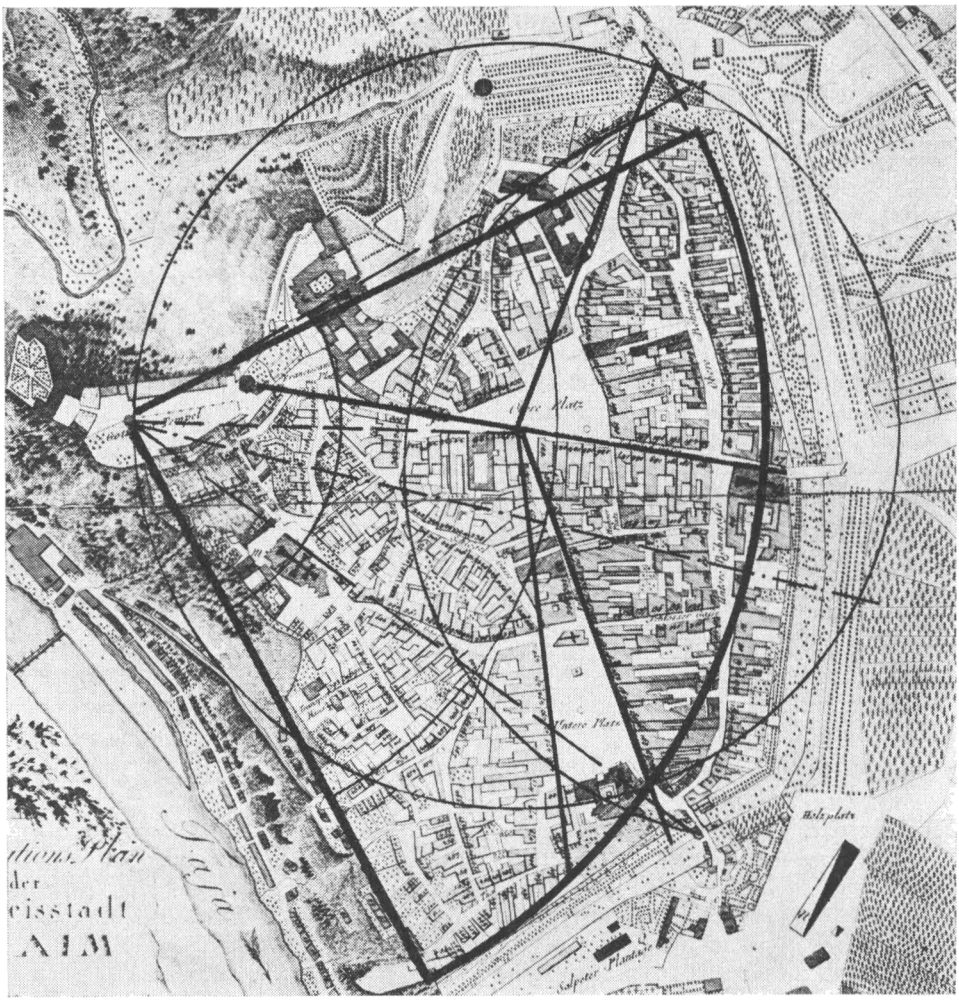

Obr. 5. Pokus o rekonstrukci základního schéma městské lokace (vyznačeno na plánu města k r. 1815).

5. Dislokovaná skupina přibližně 20 domů zeměpanských ministeriálů a družinníků v obvodu starého kultovního okrsku kostela sv. Michala.
6. Dislokovaná skupina domů zeměpanských ministeriálů, hodnostářů a družinníků v okolí kostela sv. Mikuláše s tamější duchovní školou.
7. Vikus Bala (Hradiště), tj. původně domácí trhová ves, vyvinuvší se v 10. až 12. stol. v areálu staroslovanského hradiska Znojma na protilehlé ostrožně, k níž náleželo částečně zjištěné pohřebiště 11.–12. stol. v okolí původně velkomoravského kostela sv. Hypolita.[11]

V souvislosti se založením města (1222–4?) došlo k významné přestavbě přemyslovského hradiska v pozdně románský celokamenný hrad, který zaujal (podobně jako např. Bítov) i bývalé předhradí, při jehož vstupu byl vybudován mohutný a vysoký polygonální bergfrit. Tím se stal hrad – podobně jako tomu tehdy bylo v Olomouci nebo Bratislavě – obtížněji přístupný veřejnosti. Následkem toho i pozvolného rozpadu velkofarní organizace, nahrazované sítí pozdně románských farních kostelů, stala se rotunda privátní královskou hradní kaplí sv. Kateřiny (1239 svědčí „Premilz, capellanus sancte Katerine" – CDM II č. 307), od r. 1287 filiální ke kostelu sv. Michala (. . . „et prefate ecclesie sancti Michaeli in Znoyma tanquam matri, et nostre regie capelle sancte Catharine in castro Znoymensi tanquam filie eiusdem ecclesie infra scripta bona de nostra regia munificentia donamus . . ." CDM IV č. 255).

Závěrem chci předběžně poukázat na některé pozoruhodné topografické souvislosti vlastní městské lokace, i když jsou zatím pracovní hypotézou:

Základní výměrou obvodu městských hradeb na vějířovitě se rozšiřující ostrožně vymezené údolími Dyje a Gránice, je přesná čtvrtkruhová výseč s rotundou ve vrcholu. Výseč je axiálně orientovaná (přibližně v její ose je situována dnešní radnice s věží) a délka její strany obnáší 3 stadia. V tomto smyslu se rotunda jeví základním a vrcholovým bodem městské lokace, jejíž příkop a brány byly již r. 1226 – jak plyne z citovaných listin – vyměřeny. Dále lze rekonstruovat dostředný bod, z něhož byla vyměřována základní osnova města – hlavní komunikační osy, brány a dolní – mladší náměstí. Tento bod se nachází na horním náměstí, tj. v prostoru předměstské trhové osady (marky, újezdce), a mohl jím být nejspíše nějaký zdejší věžovitý románský dům (snad původní „domus praetorii" uvedený v první městské pozemkové knize z 2. pol. 14. stol., jehož původní polohu dnes neznáme). Tento bod je současně geometrickým středem vzniklé a přesně orientované městské osy bergfrit – východní brána, na níž vzniká středověký kostel sv. Petra a Pavla. Ze vzájemné geometricky měrné kombinace uvedeného schéma plynou pak další souvislosti, jako např. vyměření bran, apod. Konečně je také nápadné situování a orientace většiny městských kostelů na osách rotunda (popř. bergfrit) – kostely – městské brány (tj. geometrické sepětí nejdůležitějších výškových bodů města) s příznačným apotropajním situováním sakrálních staveb u městských bran. Zcela náhodné nemusí být ani přibližné situování a orientace většiny městských kostelů na kruhovém obvodu kolem rekonstruovaného centra o poloměru 1 stadia.

Vzájemné apotropajní situování sakrálních staveb na principu řadovém i dostředném je známo z merovejských a karolinských komunit, a analogická raně středověká představa „Kirchenfamilie" nebyla neznámá ani staroslovanskému prostředí. V případě znojemského městského schéma však může jít spíše o aplikaci kosmologického exegetického učení středověké scholastiky 12. stol. o 3 základních sférách mikrokosmu, tvořících řád (= civitas). Těmito sférami byly 3 základní sociální třídy (ordines) městské komunity: Bellatores (šlechta), oratores (klérus) a laboratores (pracující obyvatelstvo).[12] Aplikováno v základních principech na Znojem-

skou městskou lokaci, šlo by o 3 zóny hluboké 1 stadium: 1. Románský hrad s předpolím, 2. Střední zóna s farním kostelem a zdejší školou, s kláštery minoritů a klarisek s příslušenstvím a zřejmě včetně radnice, 3. Vnější sféra, v níž byla koncentrována především řemesla (podle ulic) a kupci (tržiště, Kaufhaus). K takové koncepci středověkého města mohla dát podnět právě duchovní škola u kostela sv. Mikuláše.

Poznámky

1 Pozdněhradištní kulturní vrstva byla zjištěna kromě předhradí také v blízké bývalé Velké františkánské ulici (srov. též B. Novotný, Archeologické poznatky k raně až pozdně románskému Znojmu, sborník Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977, 62n.).
2 V. Richter, O účelu československých rotund, ČČH 42, 1936, 243; V. Paukrt, Románské karnery na Moravě, dipl. práce FF UJEP Brno 1975, 125 aj.
3 V. Richter–B. Samek–M. Stehlík, Znojmo, Praha 1966, 27.
4 Srov. L. Konečný a J. Šilhan in AH 6, 1981, s. 244 a 248n.
5 P. Sommer in AH 7, 1982, 460–462.
6 Srov. Handwörterbuch d. deutschen Aberglaubens Bd. VI., Berlin–Leipzig 1934–5, s. 1086 n; G. Gugitz, Fest – u. Brauchtumskalender für Österreich, Süddeutschland u. die Schweiz, Wien 1955, 146 n.
7 V. Richter–B. Samek–M. Stehlík, op. cit. 46.
8 Srov. J. Šebánek–S. Dušková, Kritický komentář ... 1952, 25, 115.
9 J. Čarek, Románská Praha, 1947, 220 n., 476 aj.
10 V. Richter–B. Samek–M. Stehlík, op. cit. 10–11, 29; V. Richter, Vyšetření, jak vznikala některá moravská města, in: BMD IX, 1970, 138–139.
11 B. Dostál, Spätburgwallzeitliche u. neuzlitliche Grabstätte in Znojmo-Hradiště, SPFFBU XVII, 1968, E-13, 7–66.
12 N. Schneider, Civitas. Studien zur Stadttopik u. zu den Principien der Architekturdarstellung im frühen Mittelalter, Inaugural-Dissertation der Universität zu Münster 1972, 20 n. aj.

Zusammenfassung

Die Genesis der Stadt Znojmo (Znaim) und Agglomerationstypen vor ihrer Lokation

Die unlängst vorgenommene, bisher unveröffentlichte Erkundung des Torsos eines zylinderförmigen, vor der Front der sogenannten St.-Wenzels-Kapelle bei der Nikolaus-Kirche in Znaim stehenden Bauwerks hat die Besiedlung dieser Stelle schon in vorstädtischer Zeit belegt. Es handelt sich um das Ossarium eines Karners, an den sich die älteste steinerne Schanze band, die offenbar zu den städtischen Umfangsbefestigungen gehörte. Die Entstehung des Karners läßt sich in das zweite Viertel, eventuell die Mitte des 13. Jahrhunderts verlegen und war auf deutsche Kolonisten zurückzuführen, die den ganzen Südteil der neuen Stadt mit dem Kern um den rechteckigen Marktplatz (heute Dolní náměstí genannt) besiedelten. Zur Zeit der Stadtlokation (1222–24?) konstituierte sich das Statut von St. Nikolaus als Hauptpfarrkirche der Stadt, was eben für die Verlegung des Karners hierher bezeichnend war.

Die ursprünglich romanische St.-Nikolaus-Kirche wird im Jahr 1190 zum erstenmal erwähnt, als sie zusammen mit dem Zehnten des vorstädtischen Marktdorfes (decimatio in marchia) dem im nahen Louka gegründeten Kloster geschenkt wurde. Die Bezeichnung des Heiligums als „capella" in dieser Urkunde drückte jedoch bloß dessen Beziehung zum Patronatsherren, dem Landesherrn, und keineswegs ihre besondere Bestimmung aus. Die Kirche besaß eine alte Kultbeziehung zu dem auch vicus oder újezdec (Mark) genannten Marktdorf der Unterburg, das im Jahr 1226 als besondere Zueignung dieses Heiligtums erwähnt wird (... qui specialiter eiusdem ecclesiae dos semper extitit ...). Bei dem Streit um das Pfarrecht der neuen Stadt zwischen den Vorstadtkirchen St. Nikolaus und St. Michael im Jahr 1226 fiel dieses an St. Nikolaus, weil die Mark (újezdec) ein Bestandteil der neuen Stadt blieb (heute Horní náměstí). Die St.-Michael-Kirche erhielt jedoch bestimmte wichtige Pfarrkonzessionen (vicus Bala, d. i. das Marktdorf Hradiště im Areal des nahen altslawischen Burgwalls, 20 Häuser in der Umgebung der Kirche und vicus Uhrů – d. i. der Ungarn), als Beleg der alten Traditionen der Kirche zu den genannten Agglomerationen. Zu St. Nikolaus gehörte in kultischer Hinsicht außer der Mark und den Häusern in der nahen Umgebung auch das weiter entfernte Dorf Kuchařovice. St. Nikolaus erwies sich in der Znaimer Unterburg nicht nur als Patron im Zusammenhang mit dem Schutz des Marktes und der mit dem Wasser in Verbindung stehenden Berufe, sondern auch als Schützer der mittelalterlichen Schulen. Bei dieser Kirche ist eine mittelalterliche Schule belegt, deren Anfänge offenbar noch in die vorstädtische Zeit

reichen, denn schon im Jahr 1226 wird bei der Kirche das Haus Magister Peters erwähnt, der im Jahr 1225 „magister scolarum de Znoym" war. Im Jahr 1248 wurde „in ecclesia St. Nicolai" eine Urkunde herausgegeben, in der der Znaimer „scolasticus Hermannus" ale Zeuge auftrat.

Schriftliche Berichte spezifizieren zum Jahr 1226 in der Umgebung der beiden Kirchen „Kurien" mit den Namen ihrer Besitzer, unter ihnen auch Bogenschützen und Kürschner. Es handelte sich wohl am ehesten um Holzhäuser der fürstlichen Ministerialen, Würdenträger und Angehörige des fürstlichen Gefolges (der Bogenschütze Oldřich trat beispielsweise in einer königlichen Urkunde als Zeuge auf). Der „Kurien-Sprengel" bei der Michaelskirche pflegte noch in der gotischen Stadt eine Sonderaussteuer derselben Kirche zu sein, was auf deren archaische, eventuell sogar vorchristliche Herkunft hinweist, womit neben dem Michaels-Patrozinium auch bestimmte Beziehungen des Heiligtums zur St.-Hypolit-Probstei und der Marktsiedlung am gegenüberliegenden altslawischen Burgwall zusammenhängen.

Die vorstädtische Agglomeration von Znaim umfaßte demnach:

1. Den Přemyslidischen Burgwall Znaim mit der Vorburg und der Großpfarren-Rotunde der hl. Maria (zweites Drittel des 11. Jahrhunderts).
2. Das heimische Marktdorf (Unterburg), allgemein Mark, vicus, újezdec genannt, deren Marktplatz schon in einem Falsum aus 12. Jahrhundert zum Jahr 1073 erwähnt und als Kreuzungsstelle dreier Fernkommunikationen bestimmt wurde (als Voraussetzung der Reihenorientierung der Kaufmanns- und Handwerkerhäuser). An der Westseite schloß sich vielleicht schon damals die jüdische Siedlung an.
3. Das Straßendorf der dienstbaren Siedlung Uherčice (1226 vicus Ungarorum) vor dem Osttor der gegründeten Stadt.
4. Das heimische Bauerndorf Sadovany (später Neustift) – neu besiedelt an den Stellen des ungarischen vicus.
5. Eine dislozierte Gruppe von etwa 20 Häusern der landesfürstlichen Ministerialen und Gefolgsleute im Sprengel des alten Kultbezirks der St.-Michael-Kirche.
6. Die Häuser der landesfürstlichen Ministerialen, Gefolgsleute und Würdenträger in der Umgebung der St.-Michael-Kirche und der dortigen Schule.
7. Vicus Bala, d. i. das ursprüngliche heimische Marktdorf Hradiště, das sich im 10.–12. Jahrhundert auf dem altslawischen Burgwall entwickelt hatte.

Im Zusammenhang mit der Stadtgründung kam es zu einem bedeutungsvollen Umbau des Burgwalls in eine spätromanische, ganz aus Stein erbaute Burg, die auch die ehemalige Vorburg umfaßte, bei deren Eintritt ein mächtiger, hoher, polygonaler Bergfried erbaut wurde. Infolge der Unzugänglichmachung der Burg und des Zerfalls der Großpfarrenorganisation wurde die Rotunde zur königlichen Privatkapelle der hl. Katharina und seit dem Jahr 1287 zur Filialkapelle von St. Michael.

Der Grundmodul des Umfangs der Stadtschanzen war ein Viertelkreis-Sektor mit der Rotunde am Gipfel, der axial orientiert ist und dessen Seiten 3 Stadien messen. In diesem Sinn stellt die Rotunde den Haupt- und Spitzenpunkt Gipfelpunkt der Stadtlokation vor. Weiters läßt sich der Radialpunkt rekonstruieren, von dem aus die Hauptkommunikationsachsen, der Untere Platz und die Stadttore vermessen wurden. Dieser Punkt liegt im Raum des Oberen Marktes (Horní náměstí, die ursprüngliche Mark) und war zugleich der geometrische Mittelpunkt der genau orientierten Stadtachse Bergfried – Osttor. Auffallend ist auch die Situierung und Lage der meisten Stadtkirchen in den Achsen Rotunde (eventuell Bergfried) – Stadttore. Es ist nicht ausgeschlossen, daß es sich um die Anwendung der kosmologisch-exegetischen Lehre der Scholastiker im 12. Jahrhundert von den drei Grundsphären des Mikrokosmos handelt, die die Ordo civitatis bilden – Bellatores, oratores und laboratores, was ungefähr drei Zonen mit 1 Stadion Tiefe entspräche (1. Burg, 2. mittlere Zone mit Pfarrkirche, geistlicher Schule und Minoriten- und Klarissinnenkloster, 3. äußere Sphäre, in der vor allem Gewerbe konzentriert waren, so wie auch Marktplatz, Kaufhaus). Zu einer solchen Konzeption der mittelalterlichen Stadt konnte die geistliche Schule bei St. Nikolaus angeregt haben, die offenbar bei der dortigen Pfarre des Klosters von Louka entstanden ist.

Abbildungen:

1. Die Stadt Znaim (rechts) mit dem altslawischen Burgwall (links).
2. Der heutige Stadtplan von Znaim. B – ehem. Bergfrit, R – Rundkirche, K – Karner, M – Minoritenkloster, D – Dominikanenkloster, J – ehem. Johanniskirche, P – ehem. Paul-Peterskirche, 1 – Nikolauskirche, 2 – Michaeliskirche, 3 – Kapuzinerkloster, 4 – Rathaus.
3. Rekonstruktion der vorstädtlichen Aglomeration von Znaim. 1 – Die Burg und Vorburg der Premysliden mit der Rundkirche, 2 – Der Markt (marchia, újezdec), 3 – vicus Ungarorum und späteres Dorf Neustift, 4 – Der Bezirk der Michaeliskirche, 5 – Besiedlung bei der Nikolauskirche und der späteren Grossfranziskaner Strasse.
4. Die Stadt Znaim im 17. Jahrh. (G. Houfnagels Kupferstich).
5. Der Versuch um die Rekonstruktion des Grundschema der Stadtlokation (in den Stadtplan zum J. 1815 gezeichnet).